

8. Arvoista ja argumentaatiosta

KIRJALLISUUTTA:

- Airaksinen, Timo, *Arvojen yhteiskunta - erään taistelun kuvaus*, WSOY, Porvoo - Helsinki - Juva 1994.
- Karjalainen, Sakari, Veikko Launis, Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen (toim.), *Tutkijan eettiset valinnat*, Gaudeamus, Helsinki 2002.
- Kivinen, Seppo, "Humen giljotiinista", teoksessa Markku Envall, Aarne Kinnunen ja Yrjö Sepänmaa (toim.), *Estetiikan kenttä*, WSOY, Porvoo 1972.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

1

LISÄÄ KIRJALLISUUTTA

- Levomäki, Irma, Arvojen moninaisuus tietoyhteiskunnassa, SITRA 178, Helsinki 1998 (Myös internet-osoitteessa <http://194.100.30.11/tietoyhteiskunta//suomi/st21/sitra178.htm>.)
- Löppönen, Paavo, Pirjo H. Mäkelä ja Keijo Paunio (toim.), *Tiede ja etiikka*, WSOY, Porvoo - Helsinki - Juva 1991.
- Lötjönen, Salla (toim.), *Tutkijan ammattietiikka*, Tutkimuseettinen neuvottelukunta, Opetusministeriö, Helsinki 69/1999. Internet-osoitteessa <http://www.minedu.fi/julkaisut/sisalto.html>

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

2

LISÄÄ KIRJALLISUUTTA

- Mäkelä, Klaus (toim.), *Tieteen vapaus ja tutkimuksen etiikka*, Tammi, Helsinki 1987.
- Niiniluoto, Ilkka, "Muuttuvat arvot ja etiikka", teoksessa *Järkeä, arvot ja välineet: kulttuurifilosofisia esseitä*, Otava, Helsinki 1994.
- Pietarinen Juhani, "Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä", teoksessa Karjalainen et al. (toim.) 2002, 58 – 69.
- Pietarinen Juhani & Veikko Launis, "Etiikan luonne ja alueet", teoksessa Karjalainen et al. (toim.) 2002, 42 – 57.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

3

LISÄÄ KIRJALLISUUTTA

- Pihlström, Sami, "Moraali ei ole kaupan", Kanava 3/2001.
- Sihvola, Juha, "Mihin etiikkaa tarvitaan", Kulttuuri 2001-uutislehti 3, Suomen Akatemia 2001.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

4

Mitä etiikka on?

- Etiikka tarkastelee asioita moraalista näkökulmasta.
- Filosofian osa-alueena etiikka on kiinnostunut asiointiloja kuvaavien väitelauseiden sijasta arvolauseista.
- Se käsittelee sitä, mikä on oikein tai väärin, hyväksyttävää tai tuomittavaa, sallittua tai kiellettyä, hyvää tai paha.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

5

Tosiasiaväitteet ja arvoarvostelmat

- Tosiasiaväitteitä esim.
 - a) Ulan-Bator on Mongolian kansantasavallan pääkaupunki.
 - b) Maa on litteä.
- Arvoarvostelmia esim.
 - c) Valehteleminen on moraalisesti väärin.
 - d) Valehteleminen on moraalisesti oikein.
 - e) On oikein, että köyhät joutuvat iankaikkiseen kadotukseen.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

6

Normit

- Normit ovat lauseita, jotka sanovat, mitä pitää, saa tai ei saa tehdä, tai miten asiain pitää olla, miten ne saavat tai eivät saa olla, esim.
 - f) Tupakanpolto sallittu.
 - g) Lupaukset pitää täyttää.

Etiikka ja moraali (1/3)

- Käsitteitä 'etiikka' ja 'moraali' ei aina eroteta toisistaan, mutta puhuttaessa moraali-ilmiöiden tutkimuksesta ne on syytä erottaa.
- Etiikka on sama kuin moraalifilosofia. Moraali tarkoittaa empiiristä ilmiötä, joka kuuluu jokapäiväiseen elämään.

Etiikka ja moraali (2/3)

- Pidämme rehellisyyttä hyvänä ja petollisuutta pahana, puhumme oikeuksista ja velvollisuuksista, siitä mikä on hyväksyttävää ja mikä ei.
- Tämä on filosofian terminologian mukaan *ensimmäisen tason moraalidiskurssia*.

Etiikka ja moraali (3/3)

- Sen sijaan etiikka on tieteenala, jonka kohteena on moraali ja ensimmäisen tason moraalidiskurssi.
- Mikäli etiikkaan ei lisätä sellaisia lisämääreitä kuin 'psykologinen', 'biologinen' tai 'teologinen', on puhe moraalifilosofiasta, joka filosofian osana on luonteeltaan käsitteellistä.
- Tieteenalana etiikka on *toisen tason moraalidiskurssia*.

Arvoteorioista (1/5)

- *Arvo-objektivismi*: käsitys, jonka mukaan ihmisellä on hallussaan kyky saavuttaa yksimielisyys oikeista arvoista.
- *Arvosubjektivismi*: käsitys, jonka mukaan arvot ovat puhtaasti yksilöllisiä preferenssejä ja valintoja.

Arvoteorioista (2/5)

- *Eettinen monismi*: näkemys, jonka mukaan on olemassa sellaisia arvoja tai normeja, jotka ovat aina ensisijaisia muihin arvoihin ja normeihin nähden.
- Näkemys ei ole valmis kyseenalaistamaan ensisijaisia arvoja, ja se sopii huonosti nykyaikaiseen yksilölliseen ja monikulttuuriseen maailmaan.

Arvoteorioista (3/5)

- *Eettinen relativismi*: näkemys, jonka mukaan kaikki arvot ja eettiset periaatteet ovat suhteellisia.
- Kullakin kulttuurilla ja yhteisöllä on omat arvonsa, eikä ole olemassa mitään periaatteita tai tapoja, joiden avulla voitaisiin hakea ratkaisua konflikteihin.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

13

Arvoteorioista (4/5)

- Kummankin näkemyksen – eettisen monismin ja relativismin – heikkous paljastuu ristiriitatilanteessa, jossa pitäisi löytää eri osapuolia tyydyttävä ratkaisu.
- Keskitie: *eettinen pluralismi*

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

14

Arvoteorioista (5/5)

- Eettinen pluralismi: näkemys, joka
 1. hyväksyy yksilöllisen ja kulttuurisen moninaisuuden moraalisten arvojen ja normien tasolla, mutta
 2. siten, että samalla kaikilta edellytetään sitoutumista joihinkin yleispäteviin arvoihin ja periaatteisiin.
- Ongelma: mitä nämä yhteiset arvot ja periaatteet ovat ja miten ne on mahdollista perustella?

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

15

Moraalin ongelmiin liittyviä ajattelun lajeja (1/2):

1. Empiirinen tutkimus, joka pyrkii kuvaamaan ja selittämään moraalisiin liittyviä historiallisia ja yhteiskunnallisia ilmiöitä (esim. Edvard Westermarck (1862 – 1939)).
2. *Normatiivinen etiikka* koskee sitä, mikä on hyvää ja minkä tekeminen on velvollisuus; arvioi itse tekoja ja asiointiloja.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

16

Moraalin ongelmiin liittyviä ajattelun lajeja (2/2):

3. *Metaetiikka* tai *analyttinen etiikka* yrittää ensi sijassa vastata sanojen *oikea*, *väärä*, *hyvä* ja *paha* merkitystä koskeviin ongelmiin; tutkii ensi sijassa sitä kieltä, jota käytetään puhuttaessa teoista ja asiointiloista. Se tutkii myös sellaisia käsitteitä kuin teko, omatunto, vapaa tahto, lupaaminen ja vastuu.
- (2) ja (3) kuuluvat filosofian alaan.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

17

Filosofinen etiikka

- *Filosofinen etiikka* on perusluonteeltaan teoreettista.
- Se ei kuitenkaan ole samalla tavalla teoreettinen tiede kuin matematiikka tai fysiikka. Etiikan tutkimuksella ei ole samanlaisia keinoja osoittaa ehdottomia totuuksia kuin matematiikalla, eikä se voi myös todentaa väitteitään kokeiden ja havaintojen avulla kuten tehdään esimerkiksi kemiassa tai fysiikassa.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

18

Normatiivisen etiikan teorit:

- Normatiivisen etiikan teorit voidaan jakaa kahteen pääryhmään:
 1. *Teleologiset teorit*: teon seuraukset määräävät, onko se oikea vai väärä tai onko sen tekeminen velvollisuus. Esim. eettinen egoismi ja universalismi (eli utilitarismi). Kannattajia esim. Aristoteles, Jeremy Bentham (1748 – 1832) ja John Stuart Mill (1806 – 1873).
 2. *Deontologiset teorit*: arvioivat tekoa sellaisenaan. Immanuel Kant (1724 – 1804), 1900-luvun eksistentialistit.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

19

Arvoihin liittyviä erotteluja (1/3)

- *Humen giljotiini*: tosiasiaväitteistä ei voi johtaa arvoarvostelmia.
 - (Tästä lisää alla!)
- *Naturalistisesta virhepäätelmästä* on kysymys, kun olemassa olevasta asiailasta päätellään se, miten asioiden tulisi olla.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

20

Arvoihin liittyviä erotteluja (2/3)

- Yleisesti hyväksytyin jaottelun mukaan:
 - *mielipidetaso* on lähinnä pintaa oleva taso, joka liittyy konkreettisimpiin asioihin ja on nopeimmin muuttuva
 - *asenteet* ovat mielipiteitä syvemmällä ja liittyvät yleisempiin asioihin ja myös muuttuvat hitaammin
 - *arvot* ovat sitten kaikkein syvimmällä, abstrakteimpia ja hitaimmin muuttuvia

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

21

Arvoihin liittyviä erotteluja (3/3)

- Erottelu ihmisten tosiasiallisten arvojen ja tietoisten ihanteiden tutkimisen välillä:
 - *tosiasialliset arvot* - deskriptiivinen tutkimus
 - *ihanteelliset/moraaliset arvot* - normatiivinen tutkimus

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

22

Laajasti ja kapeasti ymmärretty arvoteoria (1/3):

1. laajasti käsitetty arvoteoria tutkii kaikenlaisia arvoja, mm:
 - esteettisiä arvoja, koskien kauneutta ja taiteellisuutta
 - tiedollisia (episteemisiä) arvoja, koskien esim. totuutta ja oikeuttamista
 - eettisiä arvoja, liittyen mm. hyvään, oikeaan, velvollisuuksiin ja hyveisiin

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

23

Laajasti ja kapeasti ymmärretty arvoteoria (2/3):

2. kapeammin ymmärrettynä arvoteoria koskee nimenomaan eettisiä arvoja. Eettisessä arvoteoriassa voidaan tehdä ero:
 - ihmiseen itseensä liittyvien arvojen (terveys, työn tuottama tyydytys, itsensä toteuttaminen tai onnellisuus) ja
 - ihmisten välisiin suhteisiin liittyvien arvojen (ystävyyden, reilu kilpailu, rakentava yhteistyö tai keskinäinen kunnioitus; liittyvät yksilöiden tai ryhmien välisiin suhteisiin) välillä.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

24

Laajasti ja kapeasti ymmärretty arvoteoria (3/3):

- lisäksi voidaan erottaa perustavia arvoja, jotka koskevat sitä, miten ihmiset liittyvät yhteen yhteiskunnassa. Tällaisia voivat olla esimerkiksi tasa-arvo, oikeudenmukaisuus ja demokratia.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

25

Itseisarvot ja välinearvot

- Eettisessä arvotutkimuksessa tehdään edelleen keskeinen erottelu :
 - itseisarvot
 - välinearvot
- Itseisarvoja tavoitellaan vain niiden itsensä vuoksi; ne ovat itsessään arvokkaita ja "itseriittäisiä" päämääriä.
- Välinearvot puolestaan ovat päämääriä, jotka palvelevat korkeampien päämäärien toteutumista. Ne ovat instrumentaalisia arvoja toimien vain välineinä itseisarvojen saavuttamiselle.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

26

Erik Ahlman, Kulttuurin perustekijöitä (1939):

- *hedonistiset* arvot (onni, mielihyvä, ilo, nautinto, aistillisuus)
- *vitaaliset* arvot (elämä, terveys, tahto, kuntoisuus)
- *esteettiset* arvot (kauneus, ylevyys, suloisuus, taide)
- *tiedolliset* arvot (totuus, tieto, oppi, koulutus, viisaus, tiede)
- *uskonnolliset* arvot (usko, toivo, pyhyys, laupeus)
- *sosiaaliset* arvot (altruismi, ystävyys, rakkaus, uskollisuus, vapaus, veljeys, kunnia, isänmaallisuus, turvallisuus)

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

27

Erik Ahlman, Kulttuurin perustekijöitä (1939):

- *mahtiarvot* (voima, valta, sota, rikkaus, raha, voitto)
 - *oikeusarvot* (oikeudenmukaisuus, ihmisoikeudet, tasa-arvo, laillisuus)
 - *eettiset arvot* (hyvyys, moraalinen oikeus)
- Näihin voidaan vielä lisätä
- *ekologiset arvot* (luonnon kauneus ja terveys, eläinten oikeudet)
 - *egologiset arvot* (omanarvontunto, itsekkyyys, oma etu)

Niiniluoto 1994

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

28

Humen giljotiini

- (HG1) Tosiasioista ei voi johtaa arvoja.
- Vrt. Ahmavaaran korkkiruuvi:
- (AK1) Tosiasioista voidaan johtaa arvoja.
- Seppo Kivinen (1972): "(HG1) on surkean epäonnistunut formulointi. Voidaan sanoa että se on *eräässä* suhteessa triviaalisti tosi, mutta tässä suhteessa filosofisesti mielenkiinnon, yhtä mielenkiinnon kuin lause 'lehmistä ei voi johtaa hevosiä'."

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

29

Humen giljotiini

- (HG2) Tosiasiväitteistä ei voi johtaa arvoarvostelmia.
- (HG3) Siitä, miten asiat ovat, ei seuraa mitään siihen nähden, miten asioiden pitää olla.
- (HG4) Olemislauseista ei seuraa normeja.
- Vaikka tiede ei antaisikaan meille eettisiä päämääriä, se antaa meille tietoa keinoista ja keinojen ja päämäärien yhteyksistä sekä tietoa eri vaihtoehdoista ja vaihtoehtojen menettelytapojen seurauksista.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

30

Soveltava etiikka

- Normatiivinen etiikka ja metaetiikka pyrkivät rakentamaan yleisiä teorioita moraalien luonteesta – ne molemmat lähestyvät moraalikysymyksiä hyvin teoreettiselta kannalta.
- *Soveltava etiikka* tai *käytännöllinen etiikka* tarkastelee sitä, miten teorioista päästään sellaisiin periaatteisiin ja sääntöihin, joita on mahdollista käyttää hyväksi käytännön ongelmatilanteissa.

Soveltava etiikka

- Viime aikoina soveltavan etiikan alueista ovat olleet erityisesti esillä
 - tieteen etiikka koko laajuudessaan, ja erityisesti
 - biotieteiden etiikka, ja biotieteisiin läheisesti liittyvä
 - ympäristöetiikka sekä
 - erilaisten ammatinharjoittajien toimintaa koskevat eettiset kysymykset.

Tieteen ja etiikan suhde (1/2)

1. Tieteellisen tutkimuksen tuloksilla on merkitystä eettisille ratkaisuille.
2. Eettisillä kannoilla on vaikutusta tutkijan ratkaisuille tieteellisessä työssä. Tätä kutsutaan yleensä tieteen etiikaksi.

Tieteen ja etiikan suhde (2/2)

- Tieteen etiikalla tarkoitetaan tavallisesti niiden eettisten kysymysten tarkastelua, jotka nousevat esille tutkimuksen suorittamisen eri vaiheissa tai jotka liittyvät tutkittavan kohteen erityislaatuun. Laajasti ymmärrettynä tieteen etiikassa etsitään myös kokonaan uusia lähtökohtia tieteen tekemiselle.
- Normatiivinen etiikka: tiede ei voi ratkaista sitä, mikä loppujen lopuksi on oikein tai hyvää. Se kertoo meille, miten asiat ovat, muttei sano, miten niiden pitäisi olla.

Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä

Mitä eettisiä vaatimuksia tulee asettaa:

- I. ammattitaidon hankkimiselle
- II. informaation tuottamiselle
- III. informaation välittämiseksi
- IV. informaation käyttämiselle sekä
- V. kollegiaaliselle toiminnalle ja yleisemmin lojaalisuudelle

Pietarinen 2002

I Ammattitaidon hankkiminen

1. *Älyllisen kiinnostuksen vaatimus*: tutkijan on oltava aidosti kiinnostunut uuden informaation hankkimisesta.
2. *Tunnollisuuden vaatimus*: tutkijan on paneuduttava tunnollisesti alaansa, jotta hänen hankkimansa ja välittämänsä informaatio olisi niin luotettavaa kuin mahdollista.

II Informaation tuottaminen - Tutkimisen oikeutus

3. *Vaaran eliminoimisen vaatimus:* sellaisesta tutkimuksesta tulee pidättäytyä, joka voi tuottaa kohtuutonta vahinkoa.
 - Tutkimusmenetelmät
 - Tiedonintressit (ks. alla)
 - Vilppi
4. *Rehellisyyden vaatimus:* tutkija ei saa syyllistyä vilpin harjoittamiseen.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

37

III Informaation välittäminen

5. *Julkaisutoiminnan eettinen vaatimus:* informaation välittämisessä on noudatettava hyvää tieteellistä käytäntöä ja rehellisyyden vaatimusta.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

38

IV Informaation käyttäminen

6. *Sosiaalisen vastuun vaatimus:* tutkijan tulee osaltaan vaikuttaa siihen, että tieteellistä informaatiota käytetään eettisten vaatimusten mukaisesti.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

39

V Tutkijoiden ammattikunta

7. *Ammatinharjoituksen edistäminen:* tutkijan tulee toimia tavalla, joka edistää tutkimuksen tekemisen mahdollisuuksia.
8. *Kollegiaalisuuden vaatimus:* tutkijoiden tulee suhtautua toisiinsa arvostavasti, ei vähättelevästi.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

40

Jürgen Habermas ja tiedonintressit

- Jürgen Habermas (1929 –) lienee tunnetuin nykyisistä saksalaisista filosofiista.
- Mikä ohjaa kaikkea – myös tieteellistä - tiedonhankintaa?
- Habermas kutsuu tiedonhankintaa koskevia vaatimuksia tiedonintresseiksi

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

41

Tiedonintressit

”Yhteiskunta asettaa tutkimukselle, kuten muullekin toiminnalle, monenlaisia vaatimuksia. Erällä niistä on hyvin syvälle ulottuvat biologiset ja historialliset juuret. ... [Tiedonintressit] ovat yleisiä kognitiivisia strategioita, jotka ohjaavat tutkimuksen suorittamista. Todellisuus ilmenee meille monella tavalla, ja etsimme siitä tietoa eri näkökulmista.”

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

42

Tiedonintressit

” Habermasin mukaan tieteellinen tutkimus vastaa aina jonkin tiedonintressin vaatimuksia. Kysymys ei ole siitä, että tiedonintressit vääristäisivät tutkimuksen tuloksia ja vähentäisivät niiden luotettavuutta. Tieteen tarkoitus ei ole karttaa niitä, eikä tieteellisiä menetelmiä kehitetä sitä varten, että pystyttäisiin eliminoimaan niiden vaikutukset.”

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

43

Tiedonintressit

” Habermas haluaa sanoa, että tiedonintressit kuuluvat erottamattomasti kaikkeen tiedonhankintaan, koska tietoa tarvitaan aina johonkin tarkoitukseen. Tiedonintressit kuvastavat sitä, millaisiin todellisuuden piirteisiin tutkimus kohdistuu ja mihin tarkoitukseen informaatiota hankitaan.”

Pietarinen 2002, 63.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

44

1) Tekninen tiedonintressi

- *Tekninen tiedonintressi* ohjaa tiedonhankintaa, joka tuottaa teknologian perustaksi soveltuvaa informaatiota.
- Se liittyy elämisen aineellisen perustan turvaamiseen: tarvitaan tuotantoa, joka edellyttää luonnon prosesseihin puuttumista ja niiden hyödyntämistä.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

45

2) Praktinen tiedonintressi

- *Praktinen tiedonintressi* koskee yhteisölliseen elämäntapaan oleellisesti kuuluvaa viestintää.
- Se liittyy keskinäisen ymmärtämisen ja kunkin itseymmärryksen mahdollisuuksien turvaamiseen ja edistämiseen.
- Viestintään liittyvät häiriöt uhkaavat yhteiskunnallista elämää yhtä paljon kuin luonnon hallinnan epäonnistuminenkin.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

46

3) Emansipatorinen tiedonintressi 1

- *Emansipatorinen tiedonintressi* ilmentää pyrkimystä vapautumiseen toimintaa kahlitsevien pakotteiden vallasta.
- Yhteiskunnalliset valtarakenteet muodostavat usein esteitä yhteisön jäsenten omaehtoiselle toiminnalle, ja tiedostamattomat voimat saattavat pakonomaisella tavalla hallita yksilöiden elämää.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

47

Emansipatorinen tiedonintressi 2

- Emansipatorinen tiedonintressi ohjaa kriittistä, vapautumista edistävää tietoa. Se tarkoittaa tarvetta tai pyrkimystä päästä eroon kahlitsevista voimista.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

48

Tieteen ihanne (1/2)

- Tiedonintressit osoittavat muun muassa, kuinka tieteellisesti perusteltu informaatio voi olla luonteeltaan hyvinkin erilaista.
- Tieteen ihanteeksi ei pidä ottaa yhtä tutkimuksen tyyppiä, vaan hyvää tutkimusta tehdään monella tavalla.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

49

Tieteen ihanne (2/2)

- Näin tiedonintressien luonteen ymmärtäminen voi poistaa tutkijoiden keskinäisiä epäilyjä ja epäasiallisia koulukuntakiistoja.
- Se voi myös auttaa toimimaan kollegiaalisuuden vaatimuksen mukaisesti ("tutkijoiden tulee suhtautua toisiinsa arvostavasti, ei vähättelevästi").

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

50

Etiikan merkitys tutkijan ratkaisuille

- (1) Millaista on hyvä tutkimus eli mitkä ovat tutkimustyön sisäiset normit? Mitä hyvä tieteellinen käytäntö pitää sisällään?
- Yksi tutkijoita velvoittava normi: velvollisuus käyttää tieteellistä menetelmää ja argumentoida tieteellisen päättelyn sääntöjen mukaan.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

51

Robert Merton (1/3)

- Tieteen sosiologian klassikko:
- Robert Merton, "Science and Democratic Social Structure" (1949)
- Neljä normia, jotka muodostavat modernin tieteen eetoksen:

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

52

Robert Merton (2/3)

1. *Universalismi* tarkoittaa, että väitteen tieteellistä totuusarvoa on punnittava yleispätevin kriteerein riippumatta esittäjien henkilökohtaisista ominaisuuksista.
2. *Kommunismi* tarkoittaa, että tieteellisen tiedon tulee olla julkista ja yhteistä omaisuutta.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

53

Robert Merton (3/3)

3. *Puolueettomuus* vaatii, että tieteellisiä tietoja on etsittävä ja esitettävä tutkijan omaa henkilökohtaista uraa tai tieteellistä arvovaltaa huomioimatta.
4. *Järjestelmällisen epäilyn* periaate tarkoittaa, että kaikki tieteelliset tulokset on alistettava kriittiseen tarkasteluun.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

54

Tieteen arvovapaus?

Tieteen arvovapaus:

- Max Weberin *Wertfreiheit* tarkoitti Hume'n giljotiinin mukaisesti sitä, että tutkija ei voi tosiasiaväitteiden pohjalta johtaa ehdottomia normilauseita tieteen tuloksina.
- Tutkijan ei silti edellytetä olevan arvostuksista riisuttu olento, jolla ei ole lainkaan kantaa arvoja koskevista kysymyksistä.
- Päinvastoin: jo tutkijaksi ryhtyminen edellyttää sitoutumista tieteen arvo- ja normijärjestelmään.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

55

Tiedonjano? (1/2)

(2) Pitääkö ylipäänsä harjoittaa tieteellistä tutkimusta eli onko tiedonjano hyväksyttävä?

- Esim. uskonnolliset ryhmät: luonnon liiallinen tutkimus on pahasta ja osoitus uteliaasta luonteenlaadusta.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

56

Tiedonjano? (2/2)

Uuden ajan tiede: ihmisen pitää tutkia kaikkea: luonnon salaisuuksien selville saaminen on Jumalan ihmiselle antama käsky. Tieteisusko liittyy vahvaan edistysuskoon: se mikä edisti tiedettä oli oikein.

- Mutta: Max Weber 1912: "Tiede ammattina ja kutsumuksena".

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

57

Tutkimusaiheiden valinta

(3) Miten tutkitaan eli miten tutkimusaiheet valitaan ja mitä pidetään tärkeänä? Missä kulkevat tutkijan vapauden ja vastuun rajat esimerkiksi humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa?

- Tutkijat itse voivat tai yhteiskunta voi asettaa rajoituksia tutkimustyölle: esim. Mistä on yhteiskunnalle eniten taloudellista hyötyä? Mikä nostaa eniten ihmisten hyvinvoinnin tasoa?
- Esim. rotuhygienian ja yhteiskunta

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

58

Millaisia tutkimustuloksia?

(4) Millaisia tutkimustuloksia saa tavoitella? Onko tutkijalla oikeus hankkia informaatiota mistä tahansa aiheesta? Onko olemassa asioita, joiden tutkimisesta tulisi kieltäytyä ja joiden tutkimista tulisi rajoittaa? Onko tutkija itse vastuussa siitä, miten tutkimuksen tuloksia käytetään?

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

59

Millaisia tutkimustuloksia?

Saako tutkija esimerkiksi yrittää luoda välineellistä tietoa, jonka avulla voidaan kehittää aseita ihmiskunnan tuhoamiseksi? Useinhan tutkijan on mahdotonta ennalta nähdä, millaisiin moraalisiin tai epämoraalisiin tarkoituksiin hänen tutkimuksiaan voidaan käyttää.

- Esim. ydinase

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

60

Millaisia keinoja? (1/3)

- (5) Millaisia keinoja tutkija saa käyttää?
- Millaisin välinein tutkija yrittää edetä työssään? Mitä erityisiä näkökohtia on otettava huomioon ihmistä tutkittaessa? Mitä arvoja tutkimuksen tulisi viime kädessä palvella?

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

61

Millaisia keinoja? (2/3)

- Esim. eläimillä tehtävät kokeet, joiden tarkoitus on edistää ihmisen terveyttä. Tätä näkökulmaa painotetaan useimmissa tutkimusetiikkaa koskevissa säännöstoissa ja sopimuksissa.
- Esim. keskitysleirivankien (tai muiden vankien) käyttö lääketieteellisissä kokeissa.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

62

Millaisia keinoja? (3/3)

- Yksi mahdollinen periaate: Kaikkea on kyllä lupa tutkia, mutta kaikkea ei ole lupa hyödyntää.
- Tutkijan oma moraalit pääsee helposti vaikuttamaan itse tieteelliseen työhön.
- Mitä tekoja on pidettävä hyvää tutkimuskäytäntöä loukkaavana tutkimusvilppinä?

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

63

Eettinen ongelmanratkaisu (1/2)

Miten etiikkaa sovelletaan käytäntöön? Pystyykö moraalifilosofia tarjoamaan menetelmän eettisten ongelmien ratkaisemiseksi?

- *Insinöörimalli*: eettisen tutkimuksen pitää pystyä antamaan selviä toimintaohjeita käytännön tilanteisiin.
- *Statusmalli*: eettisillä ratkaisuilla tulee olla eräänlainen "virallinen" status ennen kuin ne voidaan hyväksyä.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

64

Eettinen ongelmanratkaisu (2/2)

Konfliktimalli: eettisessä päätöksenteossa on ensiksikin otettava huomioon tilanteen kannalta relevantit eettiset periaatteet, ja toiseksi kullekin relevantille periaatteelle pitää esittää mahdollisimman painavia perusteluja. Lopullisessa ratkaisussa nojaututaan parhaiten perusteltuihin periaatteisiin.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

65

Punnitun tasapainon menetelmä:

- Tärkeintä eettisissä ratkaisuissa on harkinta.
- *Punnitun tasapainon menetelmä*: ongelmatilanteessa henkilö valitsee periaatteet, jotka sopivat mahdollisimman hyvin yhteen hänellä olevien taustateorioiden kanssa, ja suorittaa sitten ratkaisunsa niiden pohjalta.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

66

Ei kiistattomia ratkaisuja

- Eettisiin ongelmiin ja erimielisyyksiin ei ole kiistattomia ratkaisuja.
- Siksi myös tieteen etiikan ongelmien ratkaisemiseksi tarvitaan etiikan tutkijoiden, tieteenharjoittajien, tavallisten kansalaisten ja muiden yhteiskunnan toimijoiden välistä monipuolista keskustelua.

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

67

Seuraavaksi

- 9. "Älyllisen hölynpölyn pääpiirteet"

Kriittinen ajattelu 2005 iipo.halonen@helsinki.fi

68